

քէն ինչուան երկու ոտք կ'ըլլայ, լայնութիւնը երկու իրեք բթաչափ. աս տերեւներուն ծայրը սուր է, երկու կողմը փշոտ, ու մէջտեղէն դէպ'ի վեր կ'երկընայ մէկ ցօղուն մը՝ երկու ոտնաչափ բարձր, ու մէկ բթաչափ հաստ: Եւ ցօղունը առաջ կապուտ ծաղկըներ կուտայ հասկի ձևով. ան հասկը կը չորնայ, ու տեղը պտուղ մը կ'ելէ, որ երթալով ան ծաղկըներուն տակէն կը մեծնայ, և բոլոր պտուղը մէկտեղ պիտտակի՝ կընմանի: Երսի կողմը ճերմակ է. իսկ մէջը կեդրոնէն դէպ'ի թւերը ձգուած բարակ բարակ ճղեր կան ճառագայթի ձևով. վըրայի կեղևն ալ ոսկեգոյն դեղնութի մը ունի: Հասարակ անանաս ըսուածը աս է. բայց տնկաբանները շատ տեսակ ալ կը համրեն, որ աւելի Լնգղիայի մէջ կը գտնուին. ինչպէս ճերմակ անանաս, սև, կարմիր, կանաչ, մանուշակագոյն, անփուշ, կոնոնաձև և այլն:

Լնանասին հոտը անուշ է, համը թթուաշ ու զովացընող. միայն քիչ մը դժուարամարս է, մանաւանդ տկար ստամոքս ունեցողներու համար: Լնանասին հիւթը քիչ մը թրթուելէն ետեւ սաստիկ զօրաւոր գինի կը դառնայ:

Ուրիշ ամէն պտուղներէն աւելի հոգ ու խնամք կ'ուզէ անանասը. և որովհետեւ մեր երկիրներուն մէջ հոնտ չտար, անոր համար իր ցօղունին վրայի ծիւերը զատելով կը բազմանայ, ու միշտ սաստիկ տաքութիւն կ'ուզէ, առատ ջուր ու պարարտ երկիր: Ինչուան 40 աստիճան ջերմութեան կրնայ դիմանալ Բէոմիւրի ջերմաչափով, և 20 աստիճան ջերմութենէն վար չդիմանար. ուստի ամանի մը մէջ տնկելէն ետեւ նոր աղբի մէջ պահելու, վրան ալ ծածկելու է որ տաք մնայ, և ջերմանոցին ապակիէ փեղկերուն վրայ խսիր քաշելու է որ գիշերուան ցրտութիւնը արգէ-

լուի: Տնկելէն իրեք շաբաթ ետքը սկսելու է ջուր տալ, ու քանի որ արմատները կ'երկընան՝ ջուրն ու ջերմութիւնն ալ աւելցընելու է. գաղջ ջուրը բարակ անձրևի պէս պէտք է բոյսին վրան սրսկել: Երբոր պտուղը կը հասուննայ՝ ջուր տալը դադարեցընելու է, որպէս զի շատ ջրոտ չըլլայ, ու անուշահոտութիւնը չերթայ:

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Երբոր վրայ:

Եւ թան է եկամուտը, և քանի տեսակ կրնայ ըլլալ.

— Եկամուտ կ'ըսուի բերքին ան կտորը որ տարուէ տարի կամ ամսէ ամիս կը շահի մարդ աշխատելով, և կամ ուրիշներուն աշխատանքը վարձելով: Եւ որովհետեւ այսպիսի բերքին աղբիւրը տեսակ տեսակ կրնայ ըլլալ, անոր համար եկամուտն ալ շատ տեսակ կը բաժնուի: Գետնէ, շէնքէ, կամ հաստատուն ստացուածքէ առաջ եկած վաստակը մասնաւոր կերպով է՝ ահա, ևս կամ շահ կ'ըսուի. վաճառականութենէ, արուեստէ և նիւթական աշխատանքէ առաջ եկած կ'ըսուի Վաճառ. իսկ թէ որ աս աշխատանքը նիւթական բանի վրայ չէ, ան ատեն կ'ըսուի Բոլակ կամ Կոճի: Ինչհանրապէս երբոր քաղաքական պաշտօնաւորաց ռոճիկը չափազանց շատ է, հասարակաց հարստութեանը փնաս կ'ըլլայ. և աւելի ալ փնաս կ'ըլլայ՝ երբոր աշխատողներուն վաստակը դատարկակեաց մարդկանց հարստնալուն գործածուի: Եւսով կ'իմացուի որ եկամուտները ինչ տեսակ ալ ըլլան՝ քաղաքական տնտեսութեան մէջ պէտք է աղէկ դիտուին, պնայէս որ ոչ անով ապրողներուն համար խիստ

քիչ ըլլայ ու նեղութիւն քաշեն, և ոչ ուրիշներուն համար չափէ դուրս շատ ըլլայ, որով մէկալ խեղճերը չարչարուին. ինչպէս որ փորձով տեսնուեցաւ աս փնտր մօտ տարիներս Լիզգիայի մէջ:

—Վետնէ առաջ եկած եկամտին աղէկութիւնը և օգուտը ո՞րն է որ հիմակուան ատենս մեծ ջանք մը կայ գետին բանեցընելու, և ստակը գետնի վրայ պառկեցընելու:

—Վետինը կամ երկիրը այնպիսի աղբիւր մըն է որ անկէ թէ տէրը եկամուտ կ'առնէ, թէ վարձուորը և թէ գործաւորը. ուրեմն թէ որ մէկ տընուոր մը գետնին տէրն ըլլայ ու գործաւորն ալ ինքն ըլլայ, իրեք տեսակ վաստակն ալ ինքը կ'ընէ: Երկիր բանեցընելու պէս շահաւոր արուեստ չկայ, վասն զի առաջին նիւթերը առնով առաջ կուգան. Ժողովրդեան մեծ մասը անոր վրայ կրնայ աշխատիլ, մարդուս առողջութիւնը անով կը հաստատուի, արհեստներէն ու վաճառականութենէն աւելի ապահով է, և այլն. միայն թէ սովորաբար շահը ուրիշ արհեստներուն ու վաճառականութեան շահուն չհասնիր:

—Ի՞նչ որ մէկը ուզէ իր ստակը գետնի վրայ դնել, ի՞նչ կերպ պիտի բանեցընէ որ աւելի վաստակ ընէ:

—Երկու կերպով կ'ըլլայ ստակը գետնի վրայ դնել. մէյմը երկրին տէրն ըլլալով, մէյմըն ալ երկիրը վարձելով: Երկրի տէր ըլլալը ամենուն փափաքելի բան է, մանաւանդ ապահովութեանը համար. շատ տեղ ալ մասնաւոր ազատութիւններ ունին երկրի տէրերը. և թէ որ հարուստ են՝ ուրիշ պաշտօններու՝ իշխանութիւններու մէջ ալ կրնան մտնել. բայց թէպէտ և այնչափ հարուստ չըլլայ՝ շատ մարդ կը գտնուի երկիր ունենալու փափաքող, վասն զի միջակ կամ աղքատ մարդու մը համար մեծ միւթթարութի է որ գոնէ պզտիկ արտ մը՝ ունենայ, և հանգստութեամբ վայելէ անոր պտուղը: Բայց աւելի

շատ մարդ կը գտնուի որ վարձուոր ըլլալու կարողութիւն ունենայ՝ քան թէ երկրի տէր ըլլալու. ասոնց վիճակն ալ աս աղէկութիւնս ունի, որ իրենց վաստակը միշտ որոշուած ու միակերպ կրնայ ըլլալ. այսինքն երկրին տէրը շահի ալ կորսընցունէ ալ, իրենք իրենց վաստակը ունին, թէպէտ և քիչ բան ըլլայ ան վաստակը: Եւ թէ որ վարձուորը աղէկ բանեցընէ երկիրը, իր վաստակը կ'աւելնայ. երկրին տիրոջը համար ալ մեծ օգուտ է երկրին այնպէս աղէկ բանեցուցած ըլլալը: Աստի երկրին տէրը շատ աւելի վաստակ կ'ընէ՝ երկար ատեն վարձուորի տալով երկիրը, քան թէ տարի մը կամ երկու տարի միայն. վասն զի վարձուորը իր շահուն համար աղէկ կը բանեցընէ երկիրը՝ իբր թէ բոլորովին իրենն ըլլար, և անով տիրոջը յաջորդներուն մեծ օգուտ կ'ընէ:

Եւ բանիս համար երկրի մը տէրը ոչ միայն քիչ Ժամանակով պիտի չտայ իր երկիրը վարձուորի, հապա նաեւ շատ վարձ ալ պիտի չպահանջէ. ուստի ամէն բանէ առաջ ան պիտի նայի որ վարձուորը արդար, հաւատարիմ ու աշխատասէր մարդ ըլլայ: Հին ատենի մարդիկը շատ տեղ իրենց գերիները կը գործածէին երկիր բանեցընելու, և ինչուան հիմայ ալ Եւրոպայի մէջ տեղ տեղ մնացած է աս կերպը, որ երկրի տէրերուն համար մեծ վաստակ է. բայց ընդհանրապէս գերութիւնը մարդուս համար ծանր բան ըլլալով, շատը լաւ կը համարին քիչ մը պակաս վաստակ ընել՝ քան թէ ուրիշներուն նեղութեամբը հարստանալ: Ինչպէտ աս ալ ճշմարիտ է որ երկիր մը ազատ ալ ըլլայ նէ՝ կարելի է թէ վարձուոր ըլլալ կըցող քիչ մարդ գտնուի՝ աղքատութեան պատճառաւ. հապա դրեթէ պարզ գործաւոր կամ մշակ կ'ըլլայ ամէն մարդ, ու թէ գործիքները և թէ ուրիշ պէտք եղած բաները երկրին տէրը կուտայ իրեն. այսպիսի տե-

ղուանք թէ որ տէրը աղէկ աչք չունենայ երկրին վրայ ու հոգ չընէ, երկիրը ամենեւին չաղէկնար, մանաւանդ թէ օրէ օր կը գէշնայ. վասն զի գործաւորին փոյթը չէ երկրին գէշնալը կամ աղէկնալը, երբոր ինքը իր աշխատանքին վճարքը կ'առնէ :

— Ինչպէս կ'ըլլար թէ որ ամէն մարդ ինքը բանեցընէր իր երկիրը, ու բոլոր վաստակն ալ ինքը առնէր :

— Երբ տարակոյս չկայ որ մէկը եթէ կարենար ինքը մշակել իր երկիրը, բոլոր եկամուտն ու վաստակը իրեն կը մնար. որով թէ ինքը կը հարուստնար, և թէ երկիրը աղէկ կը մշակուէր : Իայց աս բանիս յաջողիլը գրեթէ անկարելի է հիմակուան ատենս. վասն զի ստրկի տէր կամ երկրի տէր մարդիկը հիմա ընդհանրապէս փափուկ մեծցած, ու պարապ և հանգիստ կեանքի վարժած ըլլալով, չեն կրնար երկրագործութեան աշխատանքներու դիմանալ : Իսկ աղքատ գործաւորները երբոր երկրի տէր ըլլան, ու բոլոր վաստակը իրենք առնուն, շատ դժուար բան է որ իրենց չափաւորութեանը մէջ մնան. հապա կըսկսին կամաց կամաց փափկուլութեան՝ դատարկութեան ու հանգստութեան ետեւէ ըլլալ : Եւ բաներս Եւրոպացիք տեղ տեղ փորձով ալ իմացան, ու տեսան որ ճշմարիտ է միշտ ան խօսքը, թէ որ և իցէ արհեստի և գործողութեան մէջ աղէկ պէտք է զգուշանալ այնպիսի երեւակայութիւններէ որ վեր 'ի վերոյ մտածելով շատ օգտակար ու շահաւոր բաներ կը կարծուին, բայց իրօք անանկ չեն, և փնասակար ալ կ'ըլլան :

ԵՐԿՐԱԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆ

Ո՛րչին՝ էմ չիւտին ճշտութեամբ :

Եւ բոյսը ամէն տեղ աղէկ բերք չբերեր. ամառուան վուշը՝ միայն պարարտ ու կակուղ հողերուն մէջ կը բուսնի : Ինչ մը պինդ, պարարտ ու խոնաւ հողերուն մէջ տնկուածները չոր տարիներուն քիչ մը աւելի աղէկ կը բերեն, և իրենց ցօղունը շատ կը մեծնայ, թէպէտ և թելերը հաստ կ'ըլլան. ընդհակառակն թէթեւ հողերուն մէջիները թէ որ քարնան անձրեւ չունենան ու միայն ջրուին, իրենց ցօղունը շատ պզտիկ կը մնայ, շատ անգամ ալ բանի չգար : Շատ հողերու մէջ ոչ միայն վուշին տեսակը կը փոխուի, հապա նաև 6 կամ 7 տարի պէտք է անցնի որ կարենաս նոյն արտին մէջ նորէն վուշ ցանել : Ինչ հակառակն ուրիշ հողերուն մէջ շատ տարի ետեւէ ետեւ կրնայ ցանուիլ առանց տեսակը գէշնալու :

Ձմեռուան վուշը ամառուանէն աւելի աղէկ հող կ'ուզէ. անանկ որ շատ անգամ երկրի մը մէջ ամառուանը աղէկ առաջ կուգայ նէ՝ ձմեռուանը բոլորովին կը փճանայ :

Ո՛րչին ոչ միայն կտաւ շինելու համար կը մշակուի, հապա նաև իրեն հունտէն եղ հանելու համար. ոմանք նաև կենդանեաց կերցընելու համար կը մշակեն :

Հողը պարարտութեամբ վրայ : Հողը այլ և այլ կերպով կը պատրաստեն՝ իրեն բնութեանը և անկէ առաջ տնկած բոյսին համեմատ : Ֆիանտրա տարի մը պարապ մնացած հողին վրայ կը ցանեն վուշը. թէ որ հողը կարծր է, նախ իրեք անգամ կը հերկեն, յետոյ կը տափանեն ու լողքարով կը շտկեն : Ոմանք ալ միայն աշնան մէջ մը հերկելէն ետքը՝ երկու իրեք անգամ ալ մանկեւով հողուն երեսը կը կակըղջընեն :